

NAGYVÁROS, POLITIKA ÉS REPRESENTÁCIÓ A BERLINBEN ÉLŐ MAGYAROK ETNICITÁSÁNAK TÜKRÉBEN¹

Járosi Katalin

Jelen írásomban a különböző politikai, gazdasági, szociális és kulturális helyzetből, valamint eltérő etnikai összetételű társadalmakból érkező első generációs magyar migránsok etnikai identitását vizsgálom. Adataimat a Berlinben élő magyar migránsok körében 1998 és 2000 között végzett antropológiai terepmunkámon² gyűjtöttem. Ottani részt vevő megfigyeléseim, a migránsokkal és a velük kapcsolatba került személyekkel készített interjúk, valamint médiaelemzések szolgáltatják az itt összefoglalt értelmezéseket. Mely érdekekből, milyen eszközökkel és milyen jelentések mentén volt értelme a szimbolikusan és konkrétan megosztott hidegháborús hatalmi ütközőpont-városban, Berlinben *magyarnak* lenni? Milyen tartalmak kötődnek a magyar etnicitáshoz az újraegyesült és önmagát a globális nagyvárosok közé szívesen emelő Berlinben, ahol a német főváros arculatát számos más, „feltűnő” etnikum jelenléte sokkal jobban meghatározza, mint a „rejtőzködő” magyaroké? E kérdések megválaszolásával párhuzamosan azokra a politikai és történelmi tényekre, kulturális imaginációkra, valamint mediális megjelenítésekre is kitérek, amelyek a magyar migránsok helyét konstruktívan meghatározták és meghatározzák a „berlini társadalmakban”. A téma a városetnológia, a migráció-, valamint az etnicitáskutatás keretébe helyezi a munkát. S bár a migráció, a nagyváros és az etnikai identitás összefüggésének kutatása az európai etnológia igen népszerű témája, a magyarokra vonatkozóan eddig ilyen kutatás nem készült.

Berlin, ez a *régi* és egyben mégis *új* német főváros előszeretettel ábrázolja önmagát „multikulturális” nagyvárosként és posztmodern „*global city*”-ként – olyan városként, amely a globalizáció korában a világméretekben értelmezhető gazdasági és migrációs áramlatokat koncentráltan vonzza magához. A társadalom-, a politika- és a közgazdaságtudományi érdeklődés középpontjában az utóbbi évtizedekben előtérbe kerültek azok a vizsgálatok, melyek a nagyvárosok társadalmi és ökonómiai folyamatait nemzetközi összefüggé-

¹ A témáról bővebben is lehet olvasni a közeljövőben megjelenő *Ethnizität, Großstadt, Repräsentation. Strategien ethnischer Identitätsbildung bei in Berlin lebenden Ungarinnen und Ungarn* című tanulmányomban. Münster, Berlin, New York, 2003, Waxmann Kiadó.

² A kutatást a Berlini Humboldt Egyetem Európai Etnológia tanszékén Prof. Dr. Niedermüller Péter konzulensem segítségével és a Deutsche Akademische Austauschdienst doktori ösztöndíja tették lehetővé.

sekbe ágyazva értelmezik.³ A nagyvárosok konkrét tőkét kovácsolnak abból, hogy – a posztfordista termelési formák térhódításának következtében – a kereskedelmi és a pénzügyi tranzakciók, illetve a nemzetközi migráció gócpontjaivá váltak.

A monetáris versengés egyik fontos aspektusaként a nagyvárosok kialakítják magukról a „nemzetköziség” képét, amelyben a nemzetközi mobilitás és az etnikai sokszínűség tolerálása központi motívumokként szerepelnek. Az etnikai sokszínűség markáns megjelenítői a külföldi üzletemberek, művészek és tudósok, a nemzetközi versenyek és kulturális előadások. Általuk lehet biztosítani azt a nemzetközi (magas)kultúra-*flairt*, amely újabb migránsokat vonz a nagyvárosokba és a metropolisokba. A migránsok soraiban a „nagyvárosok vándorai” mellett azonban ott találjuk a kevésbé tárt karokkal várt, „kulturális” nyereséget nem termelő s „privilegizálnak” cseppet sem mondható bevándorlókat is. Azokat, akik – nemzetközileg alig konvertálható tudás és vagyon hiányában – kevésbé szabadon és kevésbé otthonosan mozognak a globalizált világban. A migránsok utóbbi csoportja pusztán a boldogulás reményében hagyja el szülőhelyét, és lesz – a nagyvárosokban tömegesen előforduló terciális termelési ágazatokban – a szakmai hozzáértést nem igénylő munkafolyamatok képzetlen végrehajtója. A Berlinre irányuló migráció szempontjából a nyilvános érdeklődés középpontjában is egyrészt olyan bevándorlócsoporthoz állnak, amelyeket a nagyvárosi élet „egzotikus”, attraktív gazdagítójaként tartanak számon, másrészt olyanok, akiket társadalmi, szociális és politikai problémákkal hoznak összefüggésbe.

Az erősen polarizált nagyvárosi munkaerőpiac és a migránsok szociális helyzetből fakadó rétegzettségének megfeleltethető egymásnak.⁴ A nagyvárosi migránsok szakmailag képzetlenebb, kevésbé iskolázott rétegeinek jelenléte és mindennapi élete nemcsak szociális kérdésként, hanem egyre nagyobb mértékben kulturális problémaként is artikulálódik a társadalmi nyilvánosság felé. A „kulturális különbségekre” tévesen és veszélyesen visszavezetett „különbözőség” diskurzusai⁵ főleg a migránsok származását, gondolkodását, vallását és kulturális viselkedését teszi meg a társadalmi marginalizáció legfontosabb okainak. Ezen problémák megoldására (s csak ritkábban megértésére), a migránsok és az őslakosok közötti kapcsolatok kanalizálására és moderálására számtalan társadalmi szervezet jött létre az utóbbi évtizedben. Az interkulturális kapcsolatok koordinálása és a migránsok interkulturális helyzetéből feltételezett társadalmi különbségeinek felszámolása a berlini társadalom életében is központi helyen szerepel – jóllehet az „interkulturális” fogalma a befogadó társadalom képzetében áll össze. E képek egy része a

³ Wentz (szerk.) 2000; Bockhorn – Dimt – Hörander (ed.) 1999; Noller 1999; Niedermüller 1998; Knecht – Niedermüller 1998; Noller – Prigge – Ronneberger 1994.

⁴ Hackenberg 2000; Hallsson 1996; Sassen 1996; Keil 1993, Sassen 1991; Hannerz 1990; Harvey 1989.

⁵ Kaschuba 1995.

migránsok származási országának társadalmi normáit konstruálja meg, másik része a befogadó társadalom kulturális szabályait foglalja egybe, utóbbit mint absztrakt és követendő normarendszert állítva a migránsok elé. Az interkulturális feladatok két végletes rendszere – a világ többi nagyvárosához és metropoliséhoz hasonlóan – Berlinben is egyrészt a szociális felzárkóztatómunkára korlátozódik (például a török, a kínai bevándorlók esetében), másrészt a „kulturális értékeket” etnofolklor formájában ünneplhető és körülrajongható eseményekre, valamint etnoétel, -ékszer vagy -ruha formájában felmutatható attraktivitásokra egyszerűsödik le (például afrikai, ázsiai, latin-amerikai, dél-európai bevándorlók esetében).

A Berlinben élő magyarok első generációjának tagjai önmagukat privát és alkalmakként nyilvános lokalitásaikban is „magyarként” identifikálják és artikulálják, azonban közel tízezer fős számuk ellenére sem számítanak a német lakosság szemében feltűnő, „idegen” vagy homogén migráns csoportnak. A magyar migránsokat Berlinben szociális problémákkal nem azonosítják, s csak ritkán kérik fel egyesületeiket a népszerű és attraktív etnikai folklórrendezvényeken való részvételre. Egy „nem feltűnő”, nagyvárosban élő migráns csoport külső és saját észlelésének aszimmetriája egyik markáns jellemzője a Berlinben élő magyarok etnicitásának. Az etnikailag sokszínű nagyvárosban a magyarok nem észlelésének hátterében kevésbé azok viszonylag alacsony száma⁶ áll. A magyarok társadalmi szerepe a megosztott Berlin életében volt dominánsabb, mérvadóbb és kirívóbb is. A rendszerváltás és a bevándorlóhullám erősödése azonban jelentősen megváltoztatta az itt élő magyarok kívülről konstruált képét és önértelmezését az egyre nagyobb nemzetközi szerepet játszó, magát metropolisszá duzzasztó városban.

Az egykor szétválasztott, majd újraegyesített Berlin sajátos történelmi és politikai helyzete ezeket a változásokat igen láthatóvá teszi, s mindenképp a szocialista társadalmi rendszer „összeomlásának” tükrében. Hogyan és milyen stratégiák segítségével reagáltak és reagálnak ezek az „észrevétlen” migránsok a társadalmi, politikai és gazdasági változásokra egy olyan nagyvárosban, mint Berlin? Hogy recipiálnak és konstruálnak jelentős társadalmi és kulturális különbségeket? Hogyan „gazdálkodnak” különböző időkben és rendszerekben etnikai identitásukkal? Miként befolyásolja a berlini magyarok észlelését a német nyilvánosságban etnikai identitásuk megjelenítése?

Mielőtt e kérdéseket megválaszolnám, az áttelepülések időpontjai, motívumai, attitűdjei, céljai és körülményei vonatkozásában kijelölöm a Berlinben élő magyarok első generációjának releváns „csoportjait”. A migránsok származási helye (Magyarország vagy egy azzal szomszédos ország) és a kitelepülés célvárosa (Kelet-, Nyugat- vagy az újraegyesült Berlin) is szerepet játszik az értelmezésben. A magyar migránsok közel hatvan százaléka az egykori Nyugat-Berlinben él, ahol elsősorban a második világháborúban a hadiiparban

⁶ Szegényes és igen különböző sajtóforrásokra támaszkodva a Berlinben élő első generációs magyarok száma – származási országtól függetlenül – közel tízezer főre tehető.

foglalkoztatottak egy része, illetve az 1956-os magyarországi események következtében kivándorlók telepedtek le. Kelet-Berlinben főleg férfi vendégmunkások, illetve teljes egyetemi tanulmányaikra ösztöndíjasként az NDK-ban tanuló diplomások telepedtek le abban az esetben, ha ott-tartózkodásuk idején ismerték meg későbbi házastársukat. A rendszerváltás után elsősorban délvideki háborús menekültek érkeztek az újraegyesült Berlinbe. Ezen magyar „migráncsoportok” mellett sporadikusan minden időben és mindegyik Berlinbe érkeztek házassági okokból migráló magyarok.

A migrációk háttérében visszatérő okokként szerepeltek a célországról vagy a célvárosról szóló elképzelések, álmok és hallomások. Ezeknek a képeknek a migrációban betöltött szerepe a tömegkommunikációs képek terjedésének intenzitásával párhuzamosan egyre nagyobb lesz. A jelenlegi társadalmakban létrejövő kulturális formában szerveződő imaginációk fontosságára Arjun Appadurai⁷ tette figyelmessé a társadalomtudományt. A tömegkommunikációs eszközök és a mindennapi személyes kommunikációs kapcsolatok, a „hallomások” olyan képek forrásai, melyek jelentős társadalmi és kulturális szereppel bírnak mindennapi életünkben. Ezek által a képek által sajátos „betekintésünk”, s később talán még sajátos „viszonyunk” is kialakul a tőlünk távolabb létező, közvetlenül soha meg nem tapasztalt világokhoz. A társadalmi életben ez idáig tudományosan alábecsült imaginációk gyakran ösztönözhetik a saját társadalmi rend kritikáját, annak megváltoztatására ösztönözhetnek, s fontos mozgatórugóként szolgálhatnak a hely, a szülőföld vagy a lakóhely ideiglenes vagy végleges elhagyására. A Berlinben élő magyar migránsok legtöbbször imaginációktól ösztönözve hagyták el szülőföldjüket, s a magyarok percepciója Berlinben is ilyen imaginációk prizmáján keresztül történik.

Az etnikai identitás stratégiáinak egyik lehetséges megkülönböztetése politikai és ideológiai érdekezők mentén jelölhető meg. Kelet-Berlin politikai és intézményes struktúrája a magyar egyetemisták és „szerződéses munkások” számára materiális és szimbolikus burkot biztosított, amely mind az anyaországban, mind a Német Demokratikus Köztársaságban átalakult társadalmi tökévé is. Jóllehet az NDK önmagát migrációmentes társadalomként értelmezte, az itt élő magyarok számára lehetőség nyílt arra, hogy politikai gyűlések (elsősorban KISZ-gyűlések) leplébe burkolódzva etnikai „tradíciók ápolásával” foglalkozzanak. A migránsok Kelet-Németországban a társadalom többségének magyarokhoz való pozitív hozzáállásából jelentősen profitáltak. A magyar férfiak NDK-szerte kedveltek voltak a hölgyek körében: elsősorban „férfiasságukról”, „lovagiasságukról” és „magyar életstílusukról” terjedtek hírek, melyeket a magyar férfiak szívesen önképük részévé tettek, s igen gyakran saját cselekvéseik által meg is erősítettek. Ennek okai Magyarország külföldi imázsában is gyökereznek a hidegháború idején, amely a „legvidámabb barakk”-ként vagy „Kelet Párizsa”-ként festette le az országot.

⁷ Appadurai 1998, 20–25.

Nyugat-Berlinben a magyar migránsok helyzete másképp alakult. Az ide érkezők nagy része Magyarországot politikai és/vagy gazdasági okokból hagyta el. Egy nagy kivándorlóhullám az 1956-os események után érte el Nyugat-Berlint, ahol a magyarokat mint „menekülteket” nagy szimpátiával fogadták, s ahol a migránsok több magyar egyesületet is találtak, amelyek a hidegháború idején a nyugat-berlini (német) politikai vezetés számára is fontosak voltak. Magyarország szovjet megszállásában a közvélemény Nyugat-Berlin amerikai, angol és francia katonai megszállását látta visszatükröződni, s ezért a magyar menekültek befogadására megkülönböztetett figyelmet fordított. A 19. században alapított Berlini Magyar Kolónia Nyugat-Berlinben is fontos etnikai lokalitás volt, s egyszerre több feladatot is ellátott: egyrészt a migránsok számára az első informálódási közeget jelentette, később társadalmi kapcsolatok fenntartására szolgált, emellett – ünnepek és műsorok megrendezése folytán – etnikai színpontot is jelentett Nyugat-Berlin művelődéspolitikai térképén. Furcsa módon a nyugat-berlini magyar menekültek az anyaország politikai támogatását is élvezték. A szocialista Magyarország magyarországi művészek nyugat-berlini szerepléseinek finanszírozásával a magyar migránsokat körülrajongva és instrumentalizálva a magyar kultúrához akarta kötni, hogy ezáltal politikailag neutralizálja őket. A magyar etnicitás itt a politikai propaganda egyik színterévé válik – s ez az aspektus az etnológiai kutatásokban eddig egyáltalán nem került előtérbe.

Megint másféle politikai és identitásképző szerepet játszott Nyugat-Berlinben az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem is, melynek – elsősorban humán értelmiségi – alapítói és tagjai előadások, ülések és publikációk keretében alternatív társadalomképeket fogalmaztak meg az anyaországra vonatkozóan. A rendszerváltás óta a szabadegyetem elsősorban a Magyarországgal szomszédos országok etnikai kisebbségi helyzetben élő magyarjainak művelődéspolitikai problémáival, illetve a magyarországi társadalmi változások következtében felmerülő művelődésügyi kérdésekkel foglalkozik.

Az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem mellett a rendszerváltás, illetve az NDK-szocializmus összeomlása után újra kellett legitimálnia és strukturálnia magát a maradék összetett berlini magyar világnak is. A magyarok – ideológiai okokból a berlini fal mindkét oldalán ez ideig privilegizált helyzetben – önmagukat egy csapásra új helyzetben találták: az eddigi Kelet-Berlinben élők számára a rendszerváltás például a tartózkodási helyzet módosítását, az élet- és munkakörülmények megváltozását – főleg rosszabbodását – is jelentette. Ezzel egy időben a Berlinben élő magyarok elveszítették „egzotikus” státusukat is: Kelet-Berlinben már nem voltak többé a keresett „Gulaschkommunisták” vagy „gavallérok”, s Nyugat-Berlinben sem tündököltek többé a kommunistarendszer-ellenes „koronatanúi” szerepükben. Az új kihívások láttára a berlini magyarok új társadalmi, gazdasági és kulturális biztonsági és túlélési stratégiákat alakítanak ki: például a kommunikációs és az információs csatornák értelmében szorosabb hálózatokat építenek az anyaországgal, gazdasági közvetítő szerepet vállalnak Magyarország és Németország között, esetleg a posztmodern berlini metropolisban az etnicitás és a multi-

kulturalizmus látványos színrevitelének gyakorlatára alapozva a „Pušta, Paprika és Piroshka”-szerű „magyar identitást” jelenítik meg.

A berlini magyar „etnikum” tagjai közötti elhatárolódási stratégiákat szintén relevánsnak vélem. A korábbi kelet- és nyugat-berlini lokalitások jelenleg is azért versengenek, hogy ki a berlini magyarok „valódi” reprezentációs egyesülete. Nemcsak egymás háta mögött, hanem a *Berlini Híradó* című „kelet-berlini” egyesületi lapban nyíltan hivatkoznak a kelet-berliniek eltérő migrációs attitűdjeikre, foglalkozási csoportjaikra, iskolázottsági s műveltségbeli fölényükre egy esetleges kelet–nyugati egyesületi fúzió elutasításának indokaként.

Megint más stratégiákat figyelhetünk meg azoknál a magyar migránsoknál, akik nem Magyarországról származnak, hanem egy Magyarországgal szomszédos országból. Ők már a kivándorlásuk előtt is etnikai kérdésekkel, problémákkal szembesültek, és ezért a migrációban is másképp bánnak etnikai identitásukkal, mint az anyaországból származó magyarok. A nem anyaországi magyarok a multikulturalitást hivatalosan széles társadalmi gyakorlatban toleráló újraegyesült Berlinben tapasztalják meg először az etnicitás szabad kiélését, mely számukra főleg a magyar nyelv használatát és magyar szépirodalmi művek olvasását jelenti. Ugyanakkor – épp az anyaországi magyarokkal való intenzívebb kapcsolatok következtében – sokaknál kialakul vagy elmélyül egy „fogyatékos” magyarságtudat, mely a nyelv „nem pontos”, „rossz” használatából, valamint a magyar társadalomról és magas kultúráról való „nem tudás” érzetéből fakad. Így gyakran tapasztaltam azt, hogy a nem Magyarországról kivándorolt magyarok külön lokalitásokat alkotnak a magyar etnikai lokalitásokon belül vagy azok mellett.

Újabb elkülönülési stratégiákat alkalmaznak az eltérő iskolázottságú és végzettségű magyarok: itt elsősorban a különböző „kultúra”-felfogások versenye, a „magyar kultúra” „birtoklásáért” folytatott harc figyelhető meg. Hogyan kell magyar identitást „ápolni”? Az elsősorban értelmiségiek által favorizált magyar „magas kultúra”, avagy – néptáncsoportok fellépésével és „magyar dalos-borozós estek” rendezésén keresztül – a populáris-népies stílus jelentse-e a *magyar kultúra* reprezentációját? E kérdésekkel foglalható össze az az érdek- és érdeklődésellentét, melyek mentén a különböző iskolázottságúak szimbolikus harca artikulálódik.

A klisék és a sztereotípiák mindennapi életben megjelenő használata, feldolgozása szintén figyelmet érdemel. Pontosan megnevezhetők azok a társadalmi rétegek, amelyek számára a magyarokról jelen levő klisék társadalmi szerepük egyes szeleteinek rögzítésére szolgálnak. Így például a nyugat-berlini Magyar Kolónia körül csoportosuló migránsokból és azok német családtagjaiból álló néptáncsoport *Piroshkára* keresztelte el magát. A „Piroshka” olyan klisé, melyet egy 1955-ben Münchenben forgatott romantikus játékfilm tett a magyar lány szinonimájává. A film, *Ich denke oft an Piroshka* német nyelvterületen a mai napig dominál a Magyarországról és a magyarokról alkotott sztereotípiák fenntartásában – ugyanakkor Magyarországon kevésbé ismert. A „Piroshka” táncsoport elnevezéséből arra következtethetünk, hogy a név-

adók a nyugat-berlini „német” társadalom felé való megfelelésre számítottak, illetve a befogadó társadalom figyelmére és elvárásaira építettek akkor, amikor a tánccsoport magát nyilvános szerepléseivel etnikailag artikulálta.

Emellett léteznek olyan individuális élethelyzetek, melyekben a többségi társadalom által Magyarországról és a magyarokról konstruált képek szimbolikus tökéből konkrét tökévé konvertálhatók. Így például a hazáját „gyülő”, gazdasági és politikai okokból elhagyó migráns Nyugat-Berlinben egy magyaros *party service*-t nyit akkor, amikor munkanélkülivé válik. Tereptapasztalataim tükrében úgy látom, hogy általában biográfiai krízishelyzetek (munkanélküliség, válás, haláleset stb.) következtében válhat az etnicitás, a származás, a többnyelvűség, az etnikai klisé olyan értéké, mely a befogadó társadalomban biztosított keretek között, a többségi társadalom által felügyelt szabályok szerint vagy a transznacionális lehetőségeinek tükrében az individuum számára új egzisztenciális perspektívákat kínál fel. A *global city* sorába törekvő Berlin önmagát tehát nemcsak a tőke és az információ irányában mutatja nyitottnak, hanem – mindezen konkrét tőkét kovácsoló investíciók előfeltételeként – az egyes migrációs irányzatok, vándorló embertömegek felé is. Gisela Welz⁸ német antropológus a posztmodern nagyvárosokat olyan élő színpadként jellemzi, ahol a különböző etnikumok önmagukat gyakran etnikai mű-rítusokon, a migrációban a befogadó társadalom elvárásainak és ízlésének megfelelően celebrált előadásokon keresztül jelenítik meg. Ezekben a megjelenítésekben főleg a befogadó társadalom idegenekről alkotott egzotizált és archaizált sztereotípiái tükröződnek vissza. Azok a migránsok, akik a posztfordista termelési ágak egyes munkaerőszektoraiból kiszorulnak, a késő modern nagyvárosokban ilyen etnikai inszenázásokon keresztül megélhetéshez juthatnak.

Vizsgálatom a Berlinben élő magyar migránsok első generációjára irányult, ugyanakkor a magyar identitás „öröklése”, generációs „továbbadása” is érdekelt. Az etnicitás általában új értelmezést nyer akkor, ha a migránsoknak gyerekek születnek. Ilyenkor szelektív módon egy új etnicitást építenek fel a szülők. Ismeretek bizonyos halmazát gyűjtik össze, melyet aztán lassan átadnak utódaiknak. Ezek az ismeretek gyakran a Magyarországgal kapcsolatba hozható sztereotípiákhoz nyúlnak vissza, illetve a magyar magas kultúrához, történelmi ismeretekhez és folklórhoz kapcsolódnak. Nem sikerült pontos képet kialakítanom arra vonatkozóan, hogy milyen társadalmi csoportok és rétegek milyen ismerettípusok generációs „átadását” preferálják. Számtalan biográfiai tényező befolyásolja és indokolja a gyerekeknevelés etnikai aspektusait.

A berlini magyarkép mediális megjelenítése szintén (ki)választási munka eredménye. A magyarok bemutatása egyrészt arra a néhány prominens, „elit” személyiségre korlátozódik, aki művészként, „értelmiségiként” egy „európai nagyvárosi kultúra” tipikus reprezentánsának és a német–magyar kulturális cserekapcsolatokban protagonistának számít. Másrészt a megjelenítésekben dominálnak a Németországban közismert magyar klisék: a „Piroschka”, a „Paprika”, a „Puszta”, „Budapest” és a „Balaton”. Ezek összességükben olyan

⁸ Welz 1996.

koncepciók, melyek egy egzotikus, archaikus és muzeális magyarképet evokálnak, de ugyanakkor a mediális megjelenítések kapcsán a berlini magyarokkal kerülnek összefüggésbe. A tömegkommunikációs eszközök harmadik markáns megjelenítési módszere a Berlinben élő magyarokkal összefüggésben a bizonyos történelmi és politikai szituációkra történő referálás. Ezek a szituációk a német nyilvánosságban közismertek, és az érdeklődés középpontjában állnak (például az 1956-os magyar forradalom vagy Magyarország szerepe a politikai változások idején – a vasfüggöny megnyitása a keletnémet menekültek számára). A német médiában gyakran megjelenő magyarképek a jelenlegi hivatalos, „politikailag korrekt” multikulturalizmus-diskurzusok didaktikai-etnikai törekvéseit erősítik meg. Ezekkel a képekkel azt a koncepciót lehet hangsúlyozni, hogy a külföldi állampolgárok származási kultúrájának „megtartása” fontos eszköze Németország és a német főváros „kulturális” gyarapodásának.

A berlini magyarok első látásra feltűnést nem keltő etnikai csoportja az etnológiai kutatás számára mintaesetnek bizonyult. A vizsgálat és az értelmezés során világosan kirajzolódott az etnicitás és az etnikai identitás reprezentációinak változatos stratégiái egy olyan kontextusban, melyet egy modern, majd később modern nagyváros lehetővé tesz, és folyamatosan „felügyel”.

Bibliográfia

- Appadurai, Arjun 1998. Globale ethnische Räume. Bemerkungen und Fragen zur Entwicklung einer transnationalen Anthropologie. In Beck, Ulrich (Hrsg.): *Perspektiven der Weltgesellschaft*. Frankfurt am Main, 11–40.
- Bockhorn, Olaf – Dimt, Gunter – Hörander, Edith (Hrsg.) 1999. *Urbane Welten. Referate der Österreichischen Volkskundetagung 1998 in Linz*. Wien.
- Hackenberg, Robert A. 2000. Advancing Applied Anthropology. Toward Anthropology Without Boredoms. Working in the Brave New Postnational World. In *Human Organization*, 59, 4: 465–470.
- Hallsson, Fridrik 1996. Lebensweltliche Ordnung in der Metropole. Ethnische Konfliktpotentiale, Demarkationslinien und Typisierung von Ausländern im Frankfurter Gallusviertel. In Heitmeyer, Wilhelm – Dollase, Rainer – Vossen, Johannes (Hrsg.): *Die bedrängte Toleranz. Ethnisch-kulturelle Konflikte, religiöse Differenzen und die Gefahren politischer Gewalt*. Frankfurt am Main, 271–312.
- Hannerz, Ulf 1990. Cosmopolitans and Locals in World Culture. In Featherstone, Mike (ed.) *Global Culture. Nationalism, Globalization, and Modernity*. London, 237–251.
- Harvey, David 1989. *The Urban Experience*. Baltimore.
- Kaschuba, Wolfgang 1995. Kulturalismus. Vom Verschwinden des Sozialen im gesellschaftlichen Diskurs. *Zeitschrift für Volkskunde*, 91, 27–46.
- Keil, Roger 1993. *Welt-Stadt–Stadt der Welt. Internationalisierung und lokale Politik in Los Angeles*. Münster.
- Knecht, Michi – Niedermüller, Peter 1998. Stadtethnologie und die Transformation des Städtischen. Einige Einleitung. *Berliner Blätter*, 17: 3–13.
- Niedermüller, Peter 1998. Stadt, Kultur(en), Macht. Zu einigen Aspekten „spät-moderner” Stadtethnologie. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 101: 279–301.

- Noller, Peter 1999. *Globalisierung, Stadträume und Lebensstile. Kulturelle und lokale Repräsentationen des globalen Raums*. Opladen.
- Noller, Peter – Prigge, Walter – Ronneberger, Klaus (Hrsg.) 1994. *Zur Theorie der Globalisierung*. Frankfurt am Main.
- Sassen, Saskia 1991. *The Global City*. New York–London–Tokio.
- Sassen, Saskia 1996. *Metropolen des Weltmarkts. Die neue Rolle der Global Cities*. Frankfurt am Main.
- Welz, Gisela 1996. *Inszenierungen kultureller Vielfalt – Frankfurt am Main und New York City*. Berlin.
- Wentz, Martin (Hrsg.) 2000. *Die kompakte Stadt. (Die Zukunft des Städtischen. Frankfurter Beiträge 1.)* Frankfurt am Main.